

КОЛОРИСТИКА ФАСАДІВ В ПОДІЛЬСЬКОМУ НАРОДНОМУ ЗОДЧЕСТВІ

В.В. Смоляк, Н.В. Козинюк, О.Е. Тимошенко, О.М. Дяченко, Л.С. Герасимова

Вступ

Колір має досить важливе значення для формування архітектурно-мистецької виразності подільського житла. Він пов'язує усі елементи в єдину цілісну композицію. П.І. Юрченко писав: "Колір і фактура дахового матеріалу, тобто темно-сіра солома або гонта і оранжева черепиця, якнайкраще пов'язуються з яскраво-білими стінами і навколишнім зеленим ландшафтом... Поєднання червоного або темно-сірого тону даху з білою площиною стін і різноманітними рисунками бар'єру і колон разом з чотирма стовпами своєрідного портика першого поверху з розмальованими віконницями і дверима, - все це створює живописний архітектурний ансамбль, насичений простотою і невимушеністю і дуже далекий від міщанської вишуканості".

В. Чепелик відмічав: "Глина – біла, жовта і червона – дали змогу ввести в архітектуру барви. Білі стіни, коричнево-червона призьба, золотава або сірувато-брунатна стріха внесли в колористику села центрального регіону України свою оптимістичну, дуже стриману гамму, яка доповнювала кольори землі і буйної зелені. Тарас Шевченко говорив про БІЛОХАТУ Україну. На Поділлі хата немов увібрала в себе блакить неба, рожеві і ясно зеленаві барви. Коли ж жінкам і цього було замало, вони розмальовували хати, перетворюючи їх стіни в суцільні барвисті килими з квітами і травами..." Саме тому поет і сказав "ХАТА МОВ ПИСАНКА". Біла, сяюча, ласкава, вона і в негоду зберігала на своїх стінах відблиск сонця. Архітектор М. Холостенко відзначав: "Особливо слід вивчати художні прийоми рішення житла, його кольорового оформлення, розпису, обробки дерева, використання різних матеріалів тощо. Ми цінімо в народній архітектурі житла багату живописність цих засобів, вміння володіти світлотінню в поєднанні з окремими архітектурно-конструктивними елементами будівлі, барвистість і художність декорування при одночасній стриманості, лаконічності та художній виразності. Все це при правдивості й реалістичності образів, поєднується з величезною оптимістичністю і багатством фантазії".

Відмічено, що тема художніх прийомів в рішеннях кольорового і декоративного оформлення і взаємовідносини їх з формою в народній українській архітектурі мають не академічний, а живий, актуальний інтерес. Автор підкреслює факт великого поширення кольорового та живописно-декоративного оформлення селянського житла на Україні. Досить поширене кольорове оздоблення і на Поділлі.

Кольоровий декор використовується для підвищення архітектурно-мистецької виразності народного житла. Колір є найбільш ефективним декоративним засобом. Разом з тим він є досить доступним та економічним.

Колористика фасадів та інтер'єрів вирізняється великою різноманітністю. Так, яскравість, інтенсивність застосовуваного кольору залежать від багатьох факторів – місця деталі на фасаді, його функціонального призначення, звичаїв, традицій, конкретних умов та ін. В.В. Самойлович відзначає, що передумовами способу застосування кольору в архітектурі народного житла є характер та властивості будівельного матеріалу, а також прийоми конструктивного вирішення стіни. В лісостеповій зоні, до якої відноситься і східне Поділля, де в свій час основним будівельним матеріалом була глина, кольорове вирішення стіни було одним з основних засобів підвищення архітектурної виразності будівлі. Тут переважає традиція фарбування різними тонами значних за площею поверхонь стіни.

Основна частина

Особливості пофарбування стін та архітектурних деталей залежать також від ряду практичних і економічних причин: планування житла, кліматичних умов, а також від тих декоративно-мистецьких традицій та усталених естетичних смаків населення, що склалися в даній місцевості. Т. Косміна підкреслює закономірності в декоративно-художньому оформленні сільського житла Поділля. Естетичні вирішення народного житла – результат колективної народної творчості, обумовленої місцевими художніми традиціями. Виходячи з історичних умов життя та побуту селянства, ці традиції сприяли взаємозв'язку і спільності різноманітних

мистецьких витворів народу як у тонально-кольоровій гамі, так і в характері орнаментально-декоративного вирішення, що дає підставу розглядати з цього погляду Поділля як район з характерними художніми рисами.

Для народного житла Поділля початку ХХ ст. характерною ознакою було пофарбування стін в залежності від їх орієнтації. Відомо, що стіни, орієнтовані на північну сторону трактувалися в іншій кольоровій гаммі ніж стіни, що “дивилися” на схід, південь чи захід. Для пофарбування північно-орієнтованих стін використовували глини жовтих тонів, виходячи з економічних та інших практичних факторів. Жовтих та червоних глин було достатньо майже у всіх селах. Ці глини мали теплий відтінок, що сприяло зоровому сприйняттю північного фасаду будівлі. Білі глини, так звані каолінові були дорожчі і застосовувались для чільних сторін хат.

Використання глин та інших природних барвників на Вінниччині має свою давню історію. О.Г. Яворська відмічає, що у фондovій колекції Вінницького краєзнавчого музею є трипільський посуд розмальований чорною, червоною та білою фарбами. Крім гончарства, з використанням природних фарб пов'язано оздобленням фасадів та інтер'єрів.

Підкреслено, що серед природних фарб, які використовувались на нашій території у ХІХ – І половині ХХ ст., переважають кольорові глини та рослинні барвники. Незважаючи на масове поширення “купованих” фарб, деякі з них застосовуються і досі.

Біла глина – каолін утворює на Вінниччині легкодоступні запаси. Серед сіл, де добувається каолін – Печора, Чуків, Михайлівка, Гута, Кирнасівка, Павлівка. Промислове родовище каоліну знаходиться в с. Глухівці Козятинського району.

Традиція “вимашувати” хату білим кольором зовні і всередині спільна майже для всієї України. Поряд з білою глиною застосовується крейда, запаси якої є в с. Яришівка, Букатинки Могилів-Подільського району, с. Росоші Теплицького району. Повсюдно застосовується випалене з вапняку вапно.

У багатьох селах області існує звичай “підводити” призьбу чорною фарбою, якою служив розчин сажі або смола. У деяких селах Немирівського та Крижопільського районів як чорна фарба використовувалась місцева чорна глина.

У південних районах Вінницької області (Чечельницькому, Крижопільському), а також у Гайсинському районі добувають охристі глини червоного кольору. Існує родовище вишнево-червоної глини біля Ольгополя.

Жителі села Міз'яківські Хутори Вінницького району використовують як синю фарбу мінерал віваніт.

Природна фарба вохристого (жовтого) кольору – глина з великим вмістом окислів заліза знайдена і використовується в Калинівському, Погребищенському та Тиврівському районах.

Стосовно рослинних барвників слід сказати, що, наприклад, дуже були поширені фарби з яблуні, бузини, цибулі, вільхи та дуба в Крижопільському районі.

Виварені однорічні пагони яблуні давали яскраво-жовту фарбу. Сік ягід бузини – синя фарба. Кора дуба і плоди “шишечки” вільхи давали відтінки коричневого кольору. Темно-вишневий колір отримували з ягід ожини.

Рослинними фарбами виконувались більшість розписів, причому їх яскравий колорит (червоні, жовтогарячі, голубі і зелені тони) є помітною особливістю південного Поділля.

Таким чином поліхромність у кольоровому вирішенні фасаду була можлива в силу наявності значної кількості глини охристих відтінків.

Відомо також, що стіна вибілена крейдою, під дією косою дощу легко змивається, що робить хату неохайною. Після кожного сильного дощу з вітром необхідно було таку стіну білити заново. Це чисто практичне міркування, що виробилось досвідом багатьох поколінь, послужило причиною того, що тильна стіна не білиться, а фарбується глиною, оскільки з північної сторони вітри з дощами мають найбільшу повторюваність. Досить часто верхня частина північної стіни, що знаходилась під навісом даху також фарбувалась, оскільки не знаходилась в зоні дії дощу з боковим вітром. Тильна частина на початку ХХ ст. фарбувалась комбіновано, наприклад, в охристий та зеленувато-синій кольори. На границі цих кольорових площин часто робились підводки у вигляді кольорових смуг, що мали у верхній частині традиційно подільське завершення у вигляді невеличкої капітелі.

Кольорова пляма займає від 1/3 до 3/4 усієї площини. Особливістю такої кольорової трактовки є також наявність кольорових смуг, різноманітних за шириною та інтенсивністю, що

розмежують площини стіни. Насиченість фарб, різноманітність мистецьких засобів, самобутність композиції роблять архітектурне вирішення північного фасаду мальовничим та самобутнім. В. Самойлович підкреслює, що в Тульчинському та Тростянецькому районах Вінницької області риси декоративного оздоблення житлової стіни селянської оселі проявляються найбільш яскраво. Центральна частина цієї стіни, як правило, фарбується в інтенсивні помаранчеві, цегляно-червоні або вишневі тони. Бокові частини типової стіни фарбують в такий же колір, як і решту стін житла або в який-небудь інший (рис. 1).

Т. Косміною відмічено, що на Поділлі на початку ХХ ст. житло характеризувалось тим, що південний варіант був надзвичайно багатий тонально-кольоровою гамою. Північні райони мали житло пофарбоване в білі та підсинені кольори. Південь Поділля – це яскраво-блакитні, глибокі інтенсивні ультрамаринові та усі відтінки блідо-зелених (рис. 2). Розповсюдженим є прийом заповнення певним кольором усієї площі стіни з підкресленням білих пілястр, обрамлення вікон, дверей і виступаючих архітектурних деталей. Період 20-30 років відмічено подальшим розвитком традиційних прийомів оформлення. Велике розповсюдження у цей час набувають традиційні підводки та декоративні розписи. Більше застосовувались штучні барвники, що сприяло розвитку поліхромності. Художнє оформлення народного житла цього періоду характеризувалось декоративно-мальовничим підходом. В декоративних розписах застосовуються трафарети, що використовуються для художнього оздоблення фризів, вікон, вхідних дверей, пілястр, вазонів між вікнами. Дослідження народного зодчества виявили поодинокі приклади застосування кольорових мальовок при оздобленні фасадів в Тульчинському районі (рис. 3).

Рис. 1 Кольорова трактовка селянських хат в центральній частині Вінницької області (20-30 роки ХХ ст.)

Рис. 2 Південний варіант пофарбування фасадів

Рис. 3 Рідкісний приклад застосування мальовок в наш час

З рисунків М. Топоркова, що виконані пером, можна зрозуміти, що подільські хати 20-30 років часто оздоблювались мальовками і, очевидно, з використанням традиційних кольорів (рис. 4).

У 1930-1960-х роках спостерігається тенденція до розвитку та реконструкції існуючих типів жител та появою нових. На фасадах будівель з'являється все більше пластичного декору у поєднанні з кольоровими підводками та широкого використання традиційних художніх прийомів. З'являються елементи професійної архітектури.

Початок 60-х років характеризується як новий етап в сільському будівництві. Це пов'язано з багатьма факторами, основним з яких є глибока зміна в соціально-економічному житті народу. Змінилося розуміння принципів планування оселі. Так підхід до забудови двору мав відповідати вимогам підпорядкування форм та колористики окремих будівель ансамблевості усїєї садиби.

Рис. 4 Мальовки на хаті та господарській споруді за М. Топорковим

Рис. 5 Поєднання кольору та пластики в Ямпільському районі

Рис. 6 Кольорове оздоблення по цегляній кладці в с. Забузьке Тульчинського району

Рис. 7 Контрастне співвідношення зображення рослинного орнаменту із стіною

З'являються і нові прийоми колористичного вирішення фасадів. Майже зникають мальовки зі стін фасадів сільського житла східного Поділля. Широке розповсюдження орнаментальної пластики надало будинкам більшої монументальності, а застосування кольору значно підняло естетичні властивості житла. Приклад гармонічного поєднання кольору та пластики бачимо на оздобленні осель в Бершадському, Ямпільському та Тульчинському районах (рис. 5). Елементи орнаментального оздоблення виконані в білому кольорі на тлі насичених зелених, ультрамаринових, червоних, теракотових та сірих стін. Так оздоблені хати в селах Дзигівка, Баланівка, Поташня та Михайлівка зазначених районів. Особливо вишуканою є колористика будівель, що оздоблюються технікою “сграфітто”. До традиційного співвідношення чорних, сірих та білих кольорів штукатурки сміливо додаються інтенсивні червоні та сині кольори, що доповнюються білими тонкими лініями, які створюють цікаві мереживні композиції. Слід відмітити, що поява яскравих насичених кольорів при вирішенні фасадів пов'язана з появою значної кількості фарбників з різною хімічною основою (водоємulsionні, масляні і т.д.).

Досить цікавим є колористика вирішення сільського будинку в селі Забузьке Тульчинського району, де стіни пофарбовано в інтенсивні жовтий та синій кольори. Часто бачимо застосування кольору по цегляній кладці зовнішніх стін (рис. 6). В багатьох районах зустрічаємо підсинений колір стіни з білими пілястрами та орнаментальною пластикою навколо вікон та дверей. Прикладом є хата в селі Ялтушків Барського району (рис. 7).

Висновки

1. Підводячи підсумки досліджень відмітимо, що в народній архітектурі східного Поділля, як і в інших регіонах України колір має важливе значення. З допомогою кольорової трактовки підкреслюються композиційні акценти, важливі елементи та деталі, створюється певний психологічний настрій. Застосування кольору вгамовує так званий кольоровий голод, що виникає пізньої осені, взимку та ранньою весною в природному середовищі.
2. Колір допомагає виявити архітектурну пластику фасадів сільської хати, робить її більш виразною та динамічною.
3. Завдання архітекторів та самодіяльних будівельників полягає в тому, щоб вивчивши кращі підходи до кольорової трактовки фасадів в народному зодчестві професійно застосувати їх при проектуванні та будівництві сучасного селянського житла.

Використана література

1. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля: кінець XIX-XX ст. Історико-етнографічне дослідження – К.: Наукова думка. 1980. – 192с.
2. Чубинський П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Юго-западном крае. Т. VII, ч. III, 1872.
3. Зарембский А. Народное искусство подольских украинцев, Л., изд. Государственного русского музея, 1928.
4. Данилюк А.К. Подільська хата: (етнографічний нарис) // Наука і суспільство. – 1987. – № 7 – С.15.
5. Задорожний М.А. Декор сільських жител Поділля // Народна творчість та етнографія. 1977. - №1 – С. 93-96.
6. Крылов Н.В. и др. Справочник по сельскохозяйственному строительству. – М.: Сельхозгиз, 1960. – 704 с.
7. Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество Украины. – К.: Будівельник, 1977. – 232 с.

Смоляк Володимир Вікторович – старший викладач кафедри містобудування та архітектури Вінницького національного технічного університету.

Козинюк Наталія Володимирівна – викладач дисциплін архітектурного циклу Вінницького будівельного технікуму.

Тимошенко Олексій Едуардович – студент Вінницького національного технічного університету.

Дяченко Олена Миколаївна – студентка Вінницького національного технічного університету.

Герасимова Леся Сергіївна – студентка Вінницького національного технічного університету.